

Klara Kožar Rosulnik in Andreja Kerme

Stališča mlajših odraslih do migracij: primer programa PUM-O

Povzetek: Predstavljamo rezultate raziskave o stališčih mlajših odraslih, vključenih v program neformalnega izobraževanja Projektno učenje mlajših odraslih, do migracij. Z raziskavo smo želeli ugotoviti, kako mladi razmišljajo o migracijah ter kdo ali kaj vpliva na njihovo razmišljanje. Želeli smo spoznati, kako dobro poznajo migracije, kakšne so njihove osebne izkušnje tako z migranti kot z migracijami. Zanimalo nas je tudi, kako doživljajo položaj migrantov, ali se med njimi pojavljajo stereotipi, predsodki ter kakšne možnosti vidijo glede izobraževanja migrantov. V analizi podatkov, pridobljenih z različnimi tehnikami zbiranja podatkov (opazovanje z udeležbo, intervjuji in diskusija v fokusni skupini), smo ugotovili, da se udeleženci izbranega programa PUM-O v urbanem okolju s temo migracij precej ukvarjajo in da so kritični do situacije, v kakršni so se v sodobnosti znašli migranti, predvsem begunci, ki bežijo z nemirnega Bližnjega vzhoda. Četudi je bila priseljencem večina naklonjena (v pripovedih so se poistovetili z njimi), so se v pripovedovanju pojavljali stereotipi in dihotomije oziroma delitve na »mi«/»oni«, »sprejemljivo«/»nesprejemljivo«, »naše«/»tuje«. Raziskava je pokazala, da so na stališča mladih do migracij vplivale informacije iz medijev, do katerih so sicer precej kritični. Na podlagi ugotovitev raziskave, predstavljene v prispevku, je v sklepnem delu navedenih nekaj smernic za razvijanje pozitivnejšega odnosa do migracij in migrantov.

Ključne besede: migranti, neformalno izobraževanje, stereotipi, predsodki, fokusna skupina

UDK: 316.6

Znanstveni prispevek

Dr. Klara Kožar Rosulnik, Predoslje 10, 4000 Kranj, Slovenija, e-naslov: klara.kozar@gmail.com
Andreja Kerme, mag. prof. andr. in mag. prof. soc., Zavod Bob, Kvedrova cesta 3, 1000 Ljubljana,
e-naslov: andreja.kermc@gmail.com

Uvod

Migracije se najpogosteje opredeljujejo kot fizično gibanje skupin oziroma posameznikov z enega geografskega območja na drugo (npr. Klinar 1976), vendar gre pri tem za veliko bolj kompleksen pojav, ki vključuje, združuje, spreminja, dodaja, razbija ekonomske, demografske, politične, družbene, kulturne, ekološke in jezikovne pojave. Gre za proces, ki poteka na več ravneh, zato je raziskovanje migracij postalo interdisciplinarno polje. Raziskovalke in raziskovalci iz številnih znanstvenih disciplin, ki proučujejo migracije, si v raziskavah zastavljajo raznovrstna vprašanja, uporabljajo različne metodološke pristope in iščejo različne interpretacije. V andragogiki se s proučevanjem migracij in z njim povezanega učenja ukvarjamo na dva načina. Prvi je povezan z različnimi vrstami organiziranega izobraževanja za migrante (prim. Guo 2013; Moser 2012; Vrečer 2010; Zelinska 2013), drugi pa s proučevanjem pojavov informalnega učenja oziroma učenja v vsakdanjem življenju (Kožar Rosulnik, Milharčič Hladnik in Ličen 2016; Ličen, Lihtenvalner in Podgornik 2012), tj. učenja, ki poteka nenadzorovano in neorganizirano in ga lahko interpretiramo kot izkustveno ali biografsko učenje (Kožar Rosulnik 2015).

V raziskavi, katere izsledke predstavljamo v članku, smo proučevali stališča mlajših odraslih, vključenih v program Projektno učenje mlajših odraslih¹ (v nadaljevanju PUM-O), do migracij, njihovo poznavanje migracij ter poglede na izobraževanje priseljencev. V zadnjih letih so raziskovalke in raziskovalci v evropskem prostoru že izvedli podobne raziskave (npr. Štefančuk in Lenč 2013; Nedelcu 2013). Razumevanje stališč je namreč zelo pomembno pri načrtovanju kurikula in pri programih usposabljanja za pedagoške oziroma andragoške delavce. Poleg tega imajo stališča močan vpliv na načrtovanje oziroma razumevanje izobraževalnih politik ter na načrtovanje izobraževalnih programov.

Menimo, da kljub številnim raziskavam o migracijah v Sloveniji primanjkuje empiričnih evidenc, ki bi prinesle odgovore na vprašanje, kakšna so stališča mladih do pojava migracij ter kakšno je njihovo poznavanje in razumevanje migracij. Izhajamo

¹ PUM-O je javnoveljavni program neformalnega izobraževanja, namenjen mladim v starosti od 15 do 26 let, ki imajo status brezposelne osebe in/ali niso vključeni v izobraževanje oziroma se pri tem srečujejo s težavami, ki vodijo v opustitev šolanja, in/ali niso zaposleni.

namreč iz ugotovitve raziskovalke M. Milharčič Hladnik (2016), da se negativna stališča, stereotipi, predsodki in negativni diskurz o migracijah v javnem prostoru širijo predvsem zaradi slabega poznavanja in razumevanja migracij. Avtorica navaja tri razloge za nepoznavanje migracij. Prvega vidi v tem, da se v šolskem sistemu na vseh stopnjah izobraževanja premalo (ali ničesar) ne naučimo o migracijah, saj te niso vključene v kurikule, kar vodi v splošno nepoznavanje in nerazumevanje zgodovinskih dejstev migracijskih tokov, ki že stoletja povzročajo mešanje ljudi, kulturne in jezikovne stike ter hibridiziranje identitet (Sedmak 2011); drugega v tem, da migracije ne ustrezajo prevladujoči razlagi nacionalne zgodovine in kulture, ki sloni na homogenosti kulture; tretjega pa v javnem diskurzu, ki postavlja strogo ločnico med nami, ki smo »od tod od vedno«, in »vprašljivimi« prišelci z vnaprej sumljivimi nameni. V tem kontekstu interpretacija migracij temelji na konstruktivnem razločevanju med nami, ki naj bi bili večno »zakoreninjeni«, in drugimi, ki se premikajo, so izkoreninjeni in pomenijo odstopanje od normalnosti. Takšno razumevanje migracij vodi v oblikovanje stereotipov in predsodkov.

Zaradi boljšega razumevanja pojmov stališče, stereotip in predsodek – v vsakdanji pogovorni rabi se namreč pogosto uporabljajo kot sinonimi – bomo te v nadaljevanju na kratko razložili, nato pa predstavili opravljeno raziskavo in ugotovitve, ki jih prinaša.

Z raziskavo smo želeli ugotoviti, kako mladi odrasli, ki so del okolja, v katerega prihajajo migranti, razmišljajo o migracijah ter kdo ali kaj vpliva na njihovo razmišljanje. Želeli smo spoznati, kako dobro poznajo migracije, kakšne so njihove osebne izkušnje tako z migranti kot z migracijami. Zanimalo nas je tudi, kako doživljajo položaj migrantov, ali se med njimi pojavljajo stereotipi ter kakšne možnosti vidijo glede izobraževanja migrantov.

Raziskava prinaša spoznanja o tem, kakšna znanja/stališča do migracij imajo mladi, ki so zapustili formalno izobraževanje in so vključeni v PUM-O. Za organizatorje in izvajalce izobraževanja odraslih je poznavanje teh stališč pomembno, saj bi ugotovitve, ki jih prinaša raziskava, lahko uporabili kot izhodišča za razvoj izobraževalnih vsebin in dejavnosti v programih neformalnega izobraževanja za mlajše odrasle.

Stališča, stereotipi in predsodki

V vsakdanjem življenju se pogosto srečujemo s stališči. Pojem stališče navadno označuje splošne (pozitivne ali negativne) sodbe oziroma vrednotenja različnih družbenih situacij, ljudi, predmetov in pojavov (Hogg in Vaughan 2005, str. 150). Lahko jih razumemo kot razmeroma trajen sistem pripravljenosti za določen način reagiranja, pridobljen v socializaciji, ki vpliva na konsistentnost posameznikovega vedenja. Stališča so namreč kompleksne strukture, ki v sebi združujejo tri dimenzije: kognitivno, afektivno in vedenjsko² (prav tam, str. 137).

² Trikomponentni model stališča.

Kognitivna dimenzija vključuje znanje, informacije, misli, ideje, izkušnje, pa tudi vrednotne sodbe in argumente o pojavu, dogodku, predmetu, osebi ali situaciji, do katerih oblikujemo stališče. Najosnovnejša oblika kognitivnega elementa stališča so kategorije, s katerimi predmete obravnave razvrščamo v razrede (na primer kategoriziranje migrantov na neekonomske in ekonomske, prisilne in prostovoljne, na begunce itd.). Afektivna ali čustvena komponenta obsega občutja, čustva, razpoloženja v zvezi s predmetom stališč, ki so lahko pozitivna, negativna ali nevtralna. Ta komponenta je običajno usklajena s kognitivno. Če se med seboj razhajata, to skoraj nujno vodi do spremembe stališča (Ule 2009). Afektivna komponenta je tudi podlaga za nastanek predsodkov, ki so neupravičena, neargumentirana in nepreverjena stališča (prav tam), ki jih spremljajo močna čustva in so zelo odporna proti spremembam (Brown 2010). Predsodki močno vplivajo na (pre)oblikovanje samopodobe pri posamezniku in so v tem primeru podlaga osebni in socialni identiteti posameznikov ter kolektivnih praks skupin – ne samo tistih, ki imajo predsodke, temveč tudi tistih, proti katerim so predsodki usmerjeni, kar ugotavlja M. Nastran Ule (1999, str. 300): »Vsebina predsodkov, usmerjenih proti njim, postane tudi vsebina njihove samopodobe in njihovih praks. Tako pride do znane 'samoizpolnjujoče se' napovedi, žrtve predsodkov same s svojim obnašanjem legitimirajo predsodke. Tisti, ki izraža predsodke, dobi argumente za svoja ravnanja, in sicer ravno od žrtve.«

Kot neke vrste predstopnjo predsodkov bi lahko opredelili stereotipe, ki temeljijo na nepreverjenih dejstvih in govoricah ter poudarjajo tipične poteze neke skupine. Nastanejo na podlagi omejenih informacij, predvsem zaradi potrebe po poenostavljanju stvarnosti in kompleksnosti pojavov, saj je človekova sposobnost za predelovanje informacij omejena (Ule 2009). Medtem ko stereotipe razumemo kot posplošene sodbe posameznika o drugih ljudeh, pa predsodke razumemo kot sovražna čustva do drugih posameznikov ali družbenih skupin, ki temeljijo na napačnih in nefleksibilnih posplošitvah, na določenih (negativnih) stereotipih, kot jih opredeljuje Allport (1954). Predsodki so skupki stališč, ki imajo poleg kognitivne komponente, značilne za stereotipe, tudi afektivno (emocionalno) in vedenjsko.

Vedenjska dimenzija trikomponentnega modela stališč zajema težnjo človeka, da deluje na določen način glede na svoja stališča, ko na primer podpre tiste pojave ali situacije, do katerih ima pozitivna stališča, oziroma prepreči tiste pojave ali situacije, do katerih ima negativna stališča. Poudarek je torej na pripravljenosti za delovanje, na nameri, ne pa na dejavnosti sami (Ule 2009). Čeprav so opisane komponente stališč navadno med sabo konsistentne in usklajene, to ni vedno nujno. Lahko imamo denimo do nečesa pozitivno stališče, vendar ne ravnamo skladno s tem.

Stališča, predsodki in stereotipi nam pomagajo pri razlagi sveta v smislu poenostavljanja njegove kompleksnosti. Njihova glavna funkcija je torej zmanjšanje števila informacij, ki jih predelamo v svojem kognitivnem sistemu. To se nam ne zdi problematično, saj bi se sicer v preobilju vsakodnevnih informacij lahko izgubili; radi pa bi poudarili, da se s tem prezrejo edinstvenost, posebnost, originalnost in neponovljivost posameznika. Poleg tega se s splošnimi sodbami marsikomu stori krivica, saj ga s stereotipizacijo postavimo v predhodno skonstruiran položaj, ki se po navadi le v maločem sklada s tem, kar posameznik v resnici je.

Raziskava

Raziskovalni problem

Z raziskavo,³ za katero smo podatke zbirali spomladi in poleti 2016, smo želeli dobiti vpogled v stališča mlajših odraslih do migracij: zanimalo nas je, kako dobro udeleženci programa PUM-O poznajo migracije, kako jih doživljajo, kakšne so njihove osebne izkušnje z migracijami in kako doživljajo položaj migrantov, kje vidijo pomanjkljivosti in kje rešitve. Zanimalo nas je, ali se med njimi pojavljajo stereotipi in predsodki ter kakšni so. Vprašali smo jih tudi o tem, kje pridobivajo informacije o migracijah, ali poznajo osebne zgodbe priseljencev ter kakšne možnosti vidijo glede izobraževanja migrantov.

Raziskovalna metoda

Empirična raziskava je zasnovana po načelih kvalitativne metodologije (Creswell 2013; Denzin in Lincoln 2015). Podatke smo zbirali na več načinov: z delno strukturiranim intervjujem, opazovanjem z udeležbo in diskusijo v fokusni skupini. Kot prvo smo uporabili tehniko opazovanja z udeležbo, ki velja za eno izmed najstarejših tehnik zbiranja podatkov družboslovnega raziskovanja. Odločili smo se za tehniko odkritega opazovanja s popolno udeležbo, ki smo jo izvajali od maja do julija 2016. Opazovanje je bilo nestrukturirano, kar pomeni, da smo opazovali tisto, kar je v danem trenutku pritegnilo našo pozornost. V času opazovanja smo vodili dnevnik, v katerega smo zapisovali izjave, misli, ki se tičejo obravnavane teme. Relevantne izjave smo kasneje vključili v pripravo intervjuja in vodenje diskusije. Kot drugo tehniko zbiranja podatkov smo uporabili delno strukturiran intervju, ki je zelo razširjen v migracijskih študijah (Edwards in Holland 2013; Kožar Rosulnik, Milharčič Hladnik in Ličen 2016; Pajnik in Bajt 2009). Pogovor smo vodili z vnaprej pripravljenimi vprašanji, ki smo jih sproti dopolnjevali s podvprašanji. Tretja tehnika zbiranja podatkov v raziskavi je bila diskusija, izvedena s fokusno skupino. Tudi s pomočjo te tehnike so migracije že proučevali (npr. FEMAGE 2007),⁴ kot uspešna se je izkazala tudi pri oblikovanju integracijskih politik (OLIP⁵ 2010) in na področju zaposlovanja migrantov (Rolfe idr. 2013). Tema diskusije v fokusni skupini naše raziskave so bile seveda migracije. Kot izhodišče za diskusijo smo si ogledali film *Medena koža* (Couleur de peau: miel). Ta prikazuje zgodbo sirote – zapuščenega korejskega dečka Junga, ki ga je pri petih letih na ulici v Belgiji našel policist. Film prikazuje težave, ki jih je fant imel z vključevanjem v novo družbo in kulturo.

³ Zbiranje podatkov je bila opravljeno v okviru magistrskega dela *Pogledi udeležencev PUM-a na migracije* (Kerme 2016).

⁴ Spletna stran projekta: http://www.bib-demografie.de/EN/Research/Project_Archive/FEMAGE/femage_node.html (pridobljeno 24. 3. 2017).

⁵ OLIP – The Ottawa Local Immigration Partnership.

Raziskovana populacija

Raziskovana populacija je zajemala 20 oseb. Število udeležencev pri posamezni tehniki zbiranja podatkov je bilo različno: v diskusiji, ki je bila strukturirana kot fokusna skupina, je sodelovalo 13 udeležencev (deset moških in tri ženske), od tega jih je šest sodelovalo v intervjujih. Udeleženci so bili stari od 15 do 26 let. Večina ni imela dokončane srednje šole in so bili v fazi iskanja zaposlitve.

Analiza podatkov

Osnovno empirično gradivo smo uredili tako, da smo izjave in mnenja najprej zapisovali v raziskovalni dnevnik. Sledili so intervjuji in diskusija, ki smo jih snemali in transkribirali. Pridobljena gradiva smo nato analizirali in opravili kodiranje, pri čemer smo se osredotočili na teme (kategorije), ki smo jih določili na podlagi naših raziskovalnih vprašanj. Analizo smo opravili v naslednjih korakih: posameznim besedam, besednim zvezam in povedim smo pripisali kode, s čimer smo jim pripisali pomen; sorodne pojme smo združili v podkategorije in kategorije. V raziskavi smo vzpostavili naslednje kategorije (tematske sklope), skladne z raziskovalnimi vprašanji, ki smo jih oblikovali na podlagi že opravljenih raziskav (Štefančuk in Lenč 2013; Nedelcu 2013): 1) poznavanje migracij, 2) doživljanje migracij in osebne izkušnje, 3) zavedanje o položaju migrantov, 4) stereotipi in predsodki o migrantih, 5) pridobivanje informacij o migracijah in poznavanje osebnih zgodb, 6) možnost izobraževanja migrantov. V nadaljevanju bomo ugotovitve podali po posameznih tematskih sklopih.

Rezultati in interpretacija

Pred prikazom ugotovitev bi radi opisali še okoliščine, ki so vplivale na pripovedovanje udeležencev. Za udeležence v programu je značilno, da so to ljudje, ki so bili v sistemu izobraževanja neuspešni, so brezposelni in na neki način socialno izključeni. V njihovem pripovedovanju je mogoče začutiti občutek »odrinjenosti«, zato migrante vidijo podobno kot sebe – kot marginalizirane in »zatirane« ljudi.

V svojem pripovedovanju so precej kritični do družbe oziroma države, ki ne »poskrbi« za ljudi, ki potrebujejo pomoč. Opazili smo, da so v pogovoru o izobraževanju migrantov izhajali iz lastnih (negativnih) izkušenj z izobraževalnim sistemom in niso pomislili na ljudi, ki so v izobraževanju uspešni in migrirajo prav zaradi boljših izobraževalnih možnosti. Poudariti moramo tudi časovno umeščenost raziskave – to je bilo obdobje tako imenovane begunske krize, ko so migracije v javnosti dobile še posebej negativno konotacijo in so se nemalokrat enačile z begunstvom. Opazili smo, da je v pripovedovanju udeležencev o migracijah in migrantih največkrat prisotna podoba begunca. Najverjetneje tudi zato, ker sta v času opravljanja raziskave na obisk v PUM-O prišla begunca, ki sta jim predstavila svojo osebno zgodbo. Opazili smo, da je njuna zgodba precej vplivala na mnenje udeležencev o migracijah, saj so v intervjujih pogosto navajali njun primer. Na pripovedovanje udeležencev je vplival tudi film, ki smo si ga ogledali pred diskusijo fokusne skupine.

Poznavanje migracij

Migracije so kompleksen, raznolik proces, ki je stalnica v zgodovini, spreminjajo se le vzroki, oblike, obseg, smeri, česar so se zavedali tudi naši sogovorniki. Eden je v intervjuju pripovedoval o tem, da migracije obstajajo že od nekdaj:

Nomadi so bli v bistvu ljudje, k so se skos selil, tko k živali, npr. črede. Prvo je mišljen, da gre človek tam, kjer bo lažje preživel, drugo so pa te katastrofe, k se zgodijo, vojne, recimo.

Zanimalo nas je, ali mlajši odrasli poznajo vzroke migriranja in kakšne vrste migracij poznajo. V intervjujih in diskusiji fokusne skupine se je izkazalo, da udeleženci programa PUM-O poznajo vzroke migriranja. Največkrat so kot vzroke za migracijo navajali politične in vojne razmere, pa tudi ekonomske – v smislu reševanja eksistence oziroma izboljšanja ekonomskega položaja. Nekateri so poleg političnih razmer in vojne kot vzroke za selitev v diskusiji navedli tudi nekatere druge. Oseba M⁶ je poleg selitve zaradi zaposlitve in vojn poudarila podnebne, okoljske oziroma ekološke vzroke:

Selijo se zaradi podnebja, preživetja, vode. Več vzrokov je lahko. Tudi zaradi služb, naravnih katastrof, pa zaradi vojne. Velik vzrokov je. Poznamo tute dnevene migrante, k se pač vozjo v šolo iz kraja v drug kraj. Pol se pa preselijo tute zaradi podnebja, ali pa nimajo dovolj virov za preživetje.

Zanimivo, da nihče od udeležencev ni omenil osebnih in družinskih vzrokov, ki so precej različni in številni. M. Lukšič Hacin (1995) sem prišteva družinske in prijateljske odnose. Lahko gre tudi za izobraževanje v tujini, poroko ali prihodnost otrok. Pri migrantih, ki si želijo strokovno napredovati, so glavni razlogi selitve predvsem pridobivanje znanja, izobrazbe, kvalifikacije ter možnost ustvarjanja za profesionalno napredovanje.

Večina udeležencev je poznala razliko med notranjimi in zunanji migracijami. Oseba S je v intervjuju razložila razliko med njimi:

Obstajajo notranje in zunanje vrste migriranja. Notranje so znotraj ene države, npr. če migriša v Sloveniji. Zunanje so pa, če greš vn iz države.

Nekateri pojmi (kolonije, ekonomski migranti, skupinske migracije, individualne migracije, kriminal, denar) so se pojavljali le enkrat, kar pomeni, da so se pojavili le pri eni osebi.

Ko smo mlajše odrasle v intervjujih povprašali o tem, kdaj so začeli razmišljati in pridobivati informacije o migracijah, so bili njihovi odgovori podobni izjavi osebe T: »Bolj v zadnjem letu. Pred tem mi je blo vse samoumevno.« V fokusni skupini smo jih vprašali, ali pumovci⁷ razmišljajo o problematiki migracij. Povedali so, da se zavedajo težavnosti vključevanja migrantov v novo okolje, reševanja stanovanjskega

⁶ Imena udeležencev v raziskavi so anonimna, zato jih označujemo s črkami.

⁷ V medsebojnih pogovorih se udeleženci programa PUM-O imenujejo »pumovci«, zato v besedilu za njihovo poimenovanje uporabljamo tudi ta izraz.

problema in pridobivanja zaposlitve. Nekateri so opisali tudi svoje osebne izkušnje, kot na primer oseba S:

Sam sem bil migrant. Mel sem težave, ker se nisem mogu vključit v družbo. To pusti posledice, če se pa seliš iz ene države v drugo, pa še tolik večje. Težko je, ker zapustiš svojo domovino. So novi pogoji, drugi standardi, vse je drugo. Težko se zaposliš, težko dobiš stanovanje, državljanstvo pa sploh. [...] To, da se v otroštvu skos seliš, vpliva na tvojo osebnost. Da ti en pečat, sploh če si otrok.

Izjave udeležencev programa PUM-O so pokazale, da poznajo vzroke za migracije in nekatere vrste migracij. Ugotovili smo, da o njih razmišljajo, jih povezujejo z zgodovinskim dogajanjem (časovno umestijo migracije v prejšnja obdobja), opazovanjem okolja (vključevanje, stanovanjski problemi), političnim dogajanjem ter da so njihova razmišljanja povezana tudi z osebnimi izkušnjami.

Doživljanje migracij in osebne izkušnje

Mlajši odrasli so v intervjujih in diskusiji fokusne skupine pripovedovali o tem, kako doživljajo migracije, ter opisali svoje osebne izkušnje z migracijo. Vsi udeleženci so migracije doživljali kot izredno težko situacijo. Oseba S je poudarila izločenost migrantov iz družbe:

Bit migrant je izredno težko. Noben te ne sprejme, vsi te čudno gledajo, povsod si na nek način zavržen.

Na drugem mestu po pogostosti je bil pojem pridobivanja državljanstva. Večina sogovornikov ni poznala pogojev⁸ za pridobivanje državljanstva v Sloveniji, se je pa strinjala, da gre za zapleten postopek. Menili so, da država premalo naredi za migrante, svoje mnenje pa so utemeljevali z napačnimi oziroma neustreznimi podatki, na primer da jezikovno izobraževanje za migrante organizirajo prostovoljci in ne država.

V veliki večini so udeleženci v ospredje postavili problem integracije, saj se nekateri migranti precej razlikujejo od prevladujoče kulture (na primer vera, nacionalna pripadnost, osebnost), kar naj bi po njihovem mnenju integracijo otežilo. Po drugi strani pa so trije udeleženci težavnost vključevanja priseljencev pripisovali njihovi nezainteresiranosti in kršenju zakonov. Doživljanje pumovcev ni bilo naivno, saj se zavedajo, da migranti (kakorkoli so jim že naklonjeni) niso a priori (že zato, ker so migranti) vsi poštene, moralni in spoštljivi do zakonodaje, kar je poudarila oseba T:

Velikokrat nasprotujejo določenim zakonom v državi. Jst mislm, da tut tuki izhaja njihov beden položaj. Moral bi bolj upoštevati zakone v državi, pa bi blo mogoče boljše. Sej je pršu z razlogom. Ma še druge šanse.

⁸ Državljanstvo RS se lahko pridobi pod naslednjimi pogoji: finančna preskrbljenost; znanje slovenskega jezika za potrebe vsakdanjega sporazumevanja, kar se dokaže s spričevalom o uspešno opravljenem izpitu iz znanja slovenščine na osnovni ravni; prebivanje v Sloveniji deset let, od tega neprekinjeno zadnjih pet let pred vložitvijo prošnje; urejen status tujca; nekaznovanost itd. (povzeto po: <http://www.infotujci.si/v/18/dr%C5%BEavljanstvo>, pridobljeno 11. 5. 2017).

Tri osebe so bile mnenja, da večinsko prebivalstvo težje sprejema migrante predvsem zaradi drugačnega verskega prepričanja. V diskusiji je oseba A omenila, da ljudje težje sprejemamo druge, če imajo verska prepričanja, ko so nasprotna našim. Prav vera naj bi združevala ali ločevala ljudi. Na ta način se povezujejo tudi vrednote migrantov, ki se po mnenju osebe A sicer med seboj razlikujejo.

V intervjuju so tri osebe opisale svojo osebno izkušnjo migracije, ki so jo opredelile kot negativno. Oseba S je pripovedovala o težavah, ki jih je imela ob prihodu v novo okolje, ter o čustvenem doživljanju ob tem:

Sam se nisem mogu vključ v družbo. Velike težave so, ker prideš v neko drugo državo in so novi pogoji, drugi standardi in vse je novo. Na začetku sem joku, k sem mogu it v šolo, zdej se pa sploh več ne obremenjujem.

Oseba G je pripovedovala o tem, kako so selitve, kljub manjšim razdaljam, močno zaznamovale njeno otroštvo. Osebe z izkušnjo migracije so poudarile, da so težki predvsem začetki ob vstopanju v novo okolje. Strinjali so se, da je v otroštvu to težja izkušnja kot v odraslosti, saj se z migracijo prerežejo socialne strukture (izguba prijateljev, sošolcev) in te to prisili k vzpostavitvi novih odnosov, kar je v občutljivih otroških letih težje. Mnenje, da je migracija v otroštvu bolj zapletena, lahko povezujemo z izkušnjami sogovornikov in tudi z vplivom filma, ki je bil uvod v razpravo v fokusni skupini.

Pumovci so bili v svojem doživljanju naklonjeni migrantom, saj se jim zdi migracija težavno obdobje. Večina je menila, da država premalo naredi za vključevanje migrantov v našo družbo, kar pa so utemeljevali z neustreznimi podatki. Po drugi strani pa so nekateri težavnost vključevanja pripisovali nezainteresiranosti migrantov ter njihovem kršenju zakonov. Te osebe so izrazile pričakovanje, da se morajo priseljenci popolnoma prilagoditi novemu okolju (asimilacija). Predvsem iz pripovedi tistih oseb, ki imajo osebno izkušnjo migracije, smo zaznali, da se zavzemajo za medsebojno prilagajanje večinske populacije in priseljencev, ne podpirajo pa »integracije«, kjer se morajo migranti prilagoditi večinskemu prebivalstvu. Iz njihovega stališča do integracije lahko ugotovimo, da ne poznajo njenega pomena. Integracijo namreč opredeljujemo kot dinamičen, dvosmeren proces medsebojnega prilagajanja, proces izgradnje novih socialnih odnosov med imigrantom/imigranti in novo družbo ter njenim institucionalnim okoljem. Pri integraciji gre za vključevanje migrantov in njihovo sodelovanje v modelih vsakdanjega družbenega življenja (ekonomsko, politično in kulturno področje vključevanja) (Zavratnik Zimic 2011).

Zavedanje o položaju migrantov

V intervjujih in diskusiji smo mlade vprašali o tem, kako vidijo položaj migrantov, kje vidijo pomanjkljivosti in kje rešitve. Tako v intervjujih kot v diskusiji, ki je sledila filmu, je šest oseb menilo, da imajo migranti v družbi (izredno) slab položaj. Posamezniki so predlagali tudi rešitve, ki bi jih lahko sprejeli. Ta podatek nam sporoča, da udeleženci precej kritično razmišljajo, hkrati pa vidijo, kje so možne rešitve. Oseba P je v diskusiji poudarila:

Največja ironija se mi zdi pa to, da itak smo lahko mi jutri migranti. Ljudje se sploh ne zavedajo, kako je lahko to tko hitr tuki. Hkrati pa so lahko v istem položaju kot ti migranti, k prhajajo zdej sem v Evropo.

Po pogostosti se je na drugem mestu pojavil pojem »slaba država«, ki ga je navedlo šest oseb. Oseba G je menila, da Republika Slovenija slabo poskrbi za svoje državljane, še slabše pa za priseljence. Meni, da moramo državljani sami dati pobudo za spremembe, saj ni država tista, ki bi prva začela izvajati ukrepe. Šest udeležencev se je strinjalo, da se slovenska družba na splošno ne zavzema za migrante, na primer glede zaposlitve, jezika, možnosti socialne pomoči, stanovanja. Nekateri so menili, da so migranti neslišani in celo zatirani. Oseba S je navedla svojo osebno izkušnjo, v kateri »zatiranje« pojmuje kot »neslišanje« in »norčevanje«:

Ves čas si zatiran, kamorkoli prideš. Jst sem bil že v šoli, nisem znal slovensko, pa so se norčeval iz mene. Videl se je, da je neki drugač, in tut počutu sem se tko. K da me noben ne sliš in ne vid moje probleme. To je zame zatiranje.

Trije intervjuvanci so razloge za slab položaj migrantov videli v velikih kulturnih razlikah in njihovi neprilagojenosti. Eden od njih je razloge za »beden položaj« migrantov denimo videl v tem, da velikokrat nasprotujejo določenim zakonom v državi. V izjavah te osebe lahko opazimo, da so ji izredno pomembni zakoni, saj pravi, da dokler priseljenec ne krši zakonov, je sprejemljiv, ko jih začne kršiti, pa ga ni več mogoče sprejemati, saj to ni dopustno.

Dva intervjuvanca sta na vprašanje, kaj lahko naredimo za izboljšanje situacije migrantov, odgovorila, da položaja migrantov ni mogoče izboljšati. Navedimo še pojme, ki so se pojavljali posamezno – večja emancipiranost v družbi, problem gledanja na migrante, slab sistem in družba, neenakopravno obravnavanje, kar pomeni, da so bili opaženi le pri enem sogovorniku.

Zanimivo je bilo pripovedovanje osebe M, ki je v intervjuju svoj pogled na slab položaj migrantov povezala s stereotipizacijo skupine in s tem povezano družbeno vlogo. Vzrok za slab položaj migrantov je videla v tem, da ljudi dojemamo le na podlagi migrantskih izkušenj in ne kot enakopravne:

Misl, da bi njim največ pomenil, da jih ne bi sploh gledal kot migrante. K že to, da jih tko gledaš, je že popredalčkanje: »Aha, ti si pa iz tam. Ti si drugačen.« To je edino, kar hočjo, da jih sploh ne opredeljujemo kot takšne. Sej znajo živet, po moje še bol k mi. Oni si bi lahko še boljše življenje ustvarl, če jih mi ne bi nekam potiskal pa jih kordiniral, kam oni morjo zdej it točno. Pač lahko bi si čist v redu življenje ustvarl.

Iz izjav udeležencev lahko ugotovimo, da so v svojem razmišljanju precej kritični, mnjenja o odgovornosti za položaj migrantov v diskusiji pa so si lahko nasprotna: nekateri vidijo težave na ravni politike oziroma skupin, ki imajo družbeno moč, drugi v dojetanju migrantov kot neenakopravnih ljudi in tretji v nespoštovanju pravil in zakonov, ki veljajo v naši družbi.

Stereotipi in predsodki o migrantih

Zanimalo nas je, ali se med udeleženci programa PUM-O pojavljajo stereotipi in predsodki ter kakšni so. Udeleženci so se strinjali, da prav vsi gojimo stereotipe o migrantih, ki so po njihovem mnenju povezani z neobjektivnimi informacijami v medijih, neznanjem (nepoznavanjem migracij in drugih kultur) ter strahovi. Njihova razmišljanja so izhajala predvsem iz podobe beguncev iz Sirije, Iraka, Afganistana, Eritreje in Somalije, ki v zadnjih letih tudi prek Slovenije prihajajo v Evropo.

Velika večina udeležencev je poudarila, da stereotipi nastajajo zaradi neznanja – nepoznavanja drugačnih kultur in dejanskega stanja na kriznih žariščih, med njimi tudi oseba S:

Mi teh migrantov, k zdej prhajajo, ne poznamo tolik in se jih zato bojimo. Ne vemo, kdo so. Pa tu rasa, pa pokrivala.

Zaradi neznanja nastajajo strahovi, ki vodijo v razvijanje predsodkov. Predsodke razumemo kot negativna in emocionalno nabita stališča do določenih družbenih skupin (Ule 2009; Nastran Ule 1999).

V diskusiji se je šest udeležencev strinjalo, da so za nastajanje in širjenje strahov ter iz njih izvirajočih stereotipov in predsodkov krivi predvsem mediji. Nekateri so v svojih izjavah povzemali informacije, ki so bile v ospredju prav v medijih, med njimi denimo oseba Ž v diskusiji:

Sam če pridejo pol v drugo državo, naj pol ne zažigajo, pa vse pustijo za sabo. Naj spoštujejo potem tuj vse v tisti državi. Ti migranti, k so pršli, so pol kr zažigal stvari in se katastrofalno obnašal.⁹

Iz te izjave lahko vidimo, da so nekateri udeleženci prejeli informacije iz medijev in so na podlagi teh informacij posploševali na vse migrante.

Trije udeleženci so bili mnenja, da nekateri stereotipi držijo in da ni vse neresnično. Med njimi je bila tudi oseba G, ki je dejala:

Pa sej ogromno stereotipov drži, tko na splošno. Npr. da Poljaki velik pijejo, pa da so Francozi vzvišeni. Je pa drugač, če pride milijon Sircev ali pa milijon Srbov, čeprav bi bil strah isti. V tem primeru gre za Arabce, muslimane, ker prhajajo iz takih regij in smo jih v Evropi na nek način vedno gledal kot neke vrste podljudi.

Poudarjen je bil tudi pojem neizobraženosti in neinteresa za učenje jezika. Prav tu se kažejo nekateri stereotipi, ki jih morda imajo nekateri udeleženci o migrantih. Doslej opravljene raziskave (npr. Žitnik Serafin 2009) so pokazale, da je eden izmed največjih stereotipov o priseljenicah prepričanje o njihovi neizobraženosti, pogost je tudi ta, da nočejo govoriti slovensko. Ti stereotipi se nanašajo predvsem na priseljenice iz nekdanje Jugoslavije.

O stereotipih smo diskutirali na dveh ravneh. Naši sogovorniki so pripovedovali o stereotipih o migrantih, ki jih o njih gojijo drugi ljudje. Vzroke za njihov nastanek

⁹ Izjava se povezuje s poročanjem medijev o dogajanjih ob prehodu meje leta 2015. Glej npr. <http://www.slovenskenovice.si/crni-scenarij/doma/video-neuradno-begunci-v-brezicah-zazgali-25-sotorov>.

so pripisovali predvsem strahu in nepoznavanju migrantov. Nekateri sogovorniki pa so v pogovoru izražali lastne stereotipe ali posplošitve s posameznika na celotno skupino. Zaznali smo stereotipe, kot so: »nočejo se naučiti jezika«, »požigajo«, »ne spoštujejo zakonov« ipd.

Pridobivanje informacij o migracijah in poznavanje osebnih zgodb

Udeležence smo vprašali, kje pridobivajo informacije o migracijah in kje vidijo težave pri podajanju informacij. Zanimalo nas je tudi, ali poznajo osebne zgodbe migrantov.

V pripovedovanju so bili pumovci zelo kritični do medijev in so imeli izdelano mnenje o načinu prenašanja informacij. Prav vsi so se eksplicitno strinjali, da je večina podatkov, ki jih dobijo iz medijev, lažnih, nerealnih. Implicitno pa so medijska poročila vplivala na njihova mnenja, kot smo prikazali v prejšnji kategoriji.

Oseba M se je v intervjuju navezala na begunsko problematiko in poročanje o njej:

Misl, da je strah zaradi teh informacij, k so velik, velik pr vlečene za lase. Pač neki je dejansko res, ampak na podlagi neke resnice prikrojijo to resnico in je dost slabša od realnosti. Če pomisl, da bi človek pršel iz tam z letalom, noben ne bi pomislu: »Lej, ta je pa iz tam.« Tko pa k bežijo zaradi vojne, pa jih noče noben sprejemati.

Hkrati so udeleženci opozorili tudi na manipuliranje¹⁰ medijev z bralci, poslušalci in gledalci. Udeleženci so mnenja, da mediji z neobjektivno prikazanimi novicami manipulirajo z ljudmi. Oseba A je v diskusiji izrazila svoj pogled na podajanje lažnih informacij:

Mediji nam dajejo ves čas napačne informacije. Te informacije in podatki so lažni in ljudje se tega ne zavedamo. Mi smo ene navadne ovce, k manipulirajo ves čas z nami.

Zgornja izjava daje slutiti, da oseba A meni, da bi morali bralci, poslušalci in gledalci razviti kritičen odnos do medijskih sporočil (da ne bi bili »ovce«). Čeprav imajo pumovci negativno mnenje o medijih, ki po njihovem prepričanju ne poročajo objektivno, večina udeležencev spremlja informacije o migrantih prek časopisov, socialnih omrežij in interneta. Trije pumovci so navedli, da so med begunsko krizo svoje mnenje o migrantih spremenili. Sprva so imeli negativno mnenje o migrantih, ki so ga oblikovali na podlagi negativnih informacij iz medijev, kasneje so skozi slišane osebne zgodbe in druge informacije svoja prepričanja spremenili. Oseba M je v intervjuju na vprašanje, kaj je vplivalo na spremembo njenih prepričanj, odgovorila:

¹⁰ Manipuliranje sicer pomeni preračunljivo ravnanje, namerno zavajanje, da bi vir manipulacij imel korist. V odgovorih je bilo bolj slutiti, da gre za »napačne informacije« kot pa za »namerno škodovanje«. Z uporabo družbenokritične teoretske paradigme bi lahko pojasnili, da so tudi mediji »zavedeni« zaradi interesov vplivnih skupin, ki imajo družbeno moč. Tega v izjavah sogovornikov in sogovornic nismo zaznali, zato bi lahko bilo vključeno v izobraževalni program kot naslednja stopnja; to je razvoj kritičnega branja.

Vzrok tega je bil, da sem spoznal dost teh migrantov. Enga sem spoznal, k ma svojo firmo in pridelujejo olje in jim gre zelo dobro. So zelo uredu ljudje. Pa tu ta dva,¹¹ k sta pršla pa razložila zgodbi, kaj se sploh izvaja, pa dogaja, pa zakaj je do tega pršlo.

Tako v intervjujih kot v diskusiji so vsi pripovedovali o tem, da poznajo osebne zgodbe priseljencev. Ena izmed udeleženk je poudarila, da se iz osebnih zgodb največ naučiš oziroma ti »največ dajo«. Vsi udeleženci poznajo migrante različnih ver. Oseba E je poudarila:

Skor vsi migranti, k jih jst poznam, so drugačne vere. Pa zato niso nič slabši al pa boljši. Vsi smo ljudje, vsi smo krvavi pod kožo.

V nadaljevanju pogovora je nekaj udeležencev povedalo, da poznajo priseljence z drugačnimi vrednotami, kar pomembno vpliva na njihovo integracijo oziroma vključevanje v kulturo novega okolja.¹² Včasih gre za precej drugačna mnenja in interese, ki jih je po prepričanju pumovcev težko uskladiti. Tu so se nekateri spet navezovali na integracijo migrantov. Prav zaradi drugačnih vrednot naj bi se migranti težje integrirali v novo okolje. Oseba R je v intervjuju izrazila svoje mnenje glede vključevanja priseljencev, ki so že po svoji vizualni podobi »drugačni«. Menila je, da je njihovo vključevanje še težje, vendar ne vidi težave v nesprejemanju drugačnosti na strani večinske družbe, temveč je bila mnenja, da so priseljenci tisti, ki »trpijo«, da niso takšni kot »mi«. Dejala je, da bi se morali begunci, ki prihajajo iz vojnih žarišč, prilagoditi razmeram ter spremeniti svoje vedenje in oblačilne prakse glede na družbo, v katero vstopajo.

Ugotovili smo, da mlajši odrasli spremljajo informacije o migracijah v različnih medijih, do katerih so precej kritični. Kljub njihovi kritičnosti in zavedanju o neobjektivnosti poročanja (nekaterih) medijev pa smo v pripovedih nekaterih posameznikov zaznali stereotipe, ki so nastali prav na podlagi informacij, pridobljenih iz medijev. Mlajši odrasli si na podlagi medijskih informacij ustvarjajo svoje mnenje in stališča, nanje pa – pri nekaterih – vplivajo tudi poznavanje osebnih zgodb priseljencev ter osebne migracijske izkušnje. Osebne naracije (srečanje z dvema migrantoma) in izkušnje so bile vplivnejše od medijskih sporočil.

Možnost izobraževanja migrantov

V pogovoru s pumovci nas je zanimalo, kakšne možnosti vidijo glede izobraževanja migrantov. Vsi so v ospredje postavili finančne težave priseljencev, kar naj bi bila velika ovira za kakršnokoli izobraževanje. Ugotovili smo, da gojijo stereotipe o tem, da so vsi migranti revni.

Nekateri so bili mnenja, da priseljencem zaradi osebnih težav, s katerimi se srečujejo v novem okolju, izobraževanje ni prioriteta. V nadaljevanju diskusije so nekateri posamezniki pavšalno izjavili, da migranti na splošno niso zainteresirani za

¹¹ Spomladi 2016, pred izvedbo raziskave, sta pumovce obiskala dva begunska fanta in jim predstavila svojo življenjsko zgodbo.

¹² Poznamo več konceptov vključevanja migrantov in drugih skupin, npr. inkluzija, integracija, asimilacija.

izobraževanje in da se jezika naučijo le zato, ker so v to prisiljeni, drugi angažirani pa so izključeni. Potrebno je poudariti, da so to osebna mnenja mladih, ki imajo sami težave z izobraževalnim sistemom, zato niso pomislili na posameznike, ki migrirajo prav zato, da bi se izobraževali. Podoba migranta, o kateri razpravljajo, ni označena z visokimi aspiracijami, večjo finančno zmožnostjo ali visoko izobrazbo.

Pet oseb se je strinjalo, da je sistem izobraževanja v Sloveniji slab in neprilagodljiv. Oseba R je povedala svoje mnenje o sistemu izobraževanja:

Namenjen je neki sredini, odstopanja pa imaš na obeh koncih. Namenjen je temu, da iz sebe neki nardiš. Nek cilj, kaj boš na koncu. Majo neko predstavo, kaj bi na koncu blo. Ni namenjen temu, da bi dosegu svoj potencial, ampak da boš dosegu njihov ideal. No, sej če sem čist iskren, drugač ne morš narest. To je taka, najbolj salomonska odločitev.

Eden izmed sodelujočih v diskusiji je opozoril na svojo osebno precej negativno izkušnjo z vključevanjem v izobraževalni sistem, potem ko je migriral v Slovenijo:

Mislil, da se je v Sloveniji težko vključit v sistem izobraževanja, če si tujc. Tut mene so zebaval, k sem pršel, z evropsko maturo. Jst mam certifikat, kjer piše, da se prizna enako vsem mednarodnim izobrazbam. Original sem mel v angleščini in v slovenščini spričevala. Hotel so, da to prevajam iz slovenščine v slovenščino, zraven pa še pišem za usa ta leta, kaj sem počel, spričevala vseh let sredne šole. Mogu sem še neki iz osnovne šole pošilat. Veš, pa te stvari mi sploh niso povedal unaprej.

Na podlagi analize pripovedi pumovcev smo ugotovili, da ima večina stereotipen pogled na migrante kot neizobražene, nemotivirane za izobraževanje, revne posameznike, ki imajo težave v izobraževalnem sistemu. Iz izjav lahko sklepamo, da njihova mnenja izhajajo iz osebnih izkušenj, saj ima večina udeležencev lastne težave in slabe izkušnje z izobraževalnim sistemom.

Razprava

V analizi zapiskov opazovanja, intervjujev in diskusije smo ugotovili, da udeleženci programa PUM-O poznajo nekatere vzroke za migracije in vrste migracij, vendar so se v svojem pripovedovanju navezovali predvsem na begunsko problematiko. Informacije so pridobivali iz medijev, vplivne so tudi osebne izkušnje. Le redki so se v svojem pripovedovanju navezovali na podatke, pridobljene v formalnem izobraževanju (npr. nomadi, kolonije). V pripovedih so migracijo opisovali kot izredno težko življenjsko situacijo. Težave so videli predvsem pri pridobivanju potrebnih dokumentov (npr. državljanstvo) in vključevanju v novo okolje (izobraževalni sistem).

Večina mlajših odraslih je bila v svojem doživljanju naklonjena migrantom. Menili so, da pri vključevanju v novo okolje potrebujejo več pomoči in podpore družbe in države. Posamezni udeleženci pa so bili drugačnega mnenja in so opozarjali, da so priseljenci za svoj položaj odgovorni sami, ter poudarjali, da se morajo migranti popolnoma integrirati v novo okolje. Ob tem je bilo slutiti, da integracijo razumejo kot enosmeren proces oziroma kot asimilacijo, ki pomeni vključevanje v določeno

okolje s popolnim prevzemanjem njegovih značilnosti. Težave z vključevanjem v novo okolje so omenjali tudi tisti posamezniki, ki imajo osebno izkušnjo migracije. S selitvijo se pretrgajo socialne vezi, zato so priseljenci v novem okolju prisiljeni k vzpostavitvi novih. Pumovci so se v diskusiji strinjali, da so ti procesi najbolj boleči v otroštvu in osebo zaznamujejo za vse življenje.

V diskusiji in intervjujih so bili udeleženci programa PUM-O precej kritični pri svojem razmišljanju o odgovornosti za slab položaj priseljencev v družbi. Nekateri so izražali mnenje, da težave za njihov položaj izhajajo iz slabe migrantske politike in dojemanja priseljencev kot neenakopravnih, drugi pa so bili mnenja, da so za slab položaj v družbi krivi migranti sami – zaradi nespoštovanja pravil in zakonov.

V raziskavi nas je zanimalo, ali se med pumovci pojavljajo stereotipi in predsodki. V intervjujih in diskusiji so udeleženci izražali negativna stališča do priseljencev, povezanih z islamom in islamskimi oblačilnimi praksami, kar v svojih raziskavah zaznavajo tudi drugi raziskovalci (npr. Štefančič in Lenč 2013). Razpravljali so predvsem o stereotipih o migrantih, ki jih o njih gojijo drugi ljudje, ob tem pa (nevede) izražali svoja posplošena prepričanja, ki so se oblikovala na podlagi neobjektivnih informacij iz medijev, do katerih so bili v svojih pripovedih sicer zelo kritični. Večina udeležencev je bila mnenja, da mediji o migracijah (iz izjav lahko sklepamo, da so imeli v mislih begunsko problematiko) ne poročajo objektivno, a jih kljub temu redno spremljajo. Svoje mnenje so oblikovali po svoji presoji, na podlagi lastnih izkušenj z migranti in migracijami. Kljub temu smo ugotovili, da so mediji v času poročanja o »begunski krizi«, ki se je začela leta 2015 in nadaljevala med našo raziskavo leta 2016, vendarle vplivali na oblikovanje nekaterih stereotipov pri pumovcih.

Velika večina mladih je bila kritična tudi do vloge države. Mladi so izrazili pričakovanje, da bi morala država bolj podpreti priseljence in aktivno spodbujati njihovo vključevanje, zlasti na področju izobraževanja in sprejetja slovenskega jezika. Čeprav so pumovci izražali naklonjenost priseljencem, smo v njihovih pripovedih opazili dihotomije oziroma delitve na »mi« in »oni«, »sprejemljivo« in »nesprejemljivo«, na »dobro« in »slabo« ali na »naše« in »tuje«.

Poleg tega smo spoznali, da ima večina mlajših odraslih, vključenih v PUM-O, stereotipen pogled na migrante kot socialno izključene, neizobražene, nemotivirane, neaktivne in revne ljudi. Predvidevamo, da so na njihovo doživljanje migrantov vplivale lastne negativne izkušnje, kot so slabe izkušnje z izobraževalnim sistemom, šolska neuspešnost, brezposelnost in posledično majhna finančna moč, socialna ranljivost in izključenost. Poudariti je treba, da poleg izraženih razlogov, zaradi katerih udeleženci programa PUM-O opustijo šolanje, obstajajo prikriti vzroki za njihovo neuspešnost – mladostniki so v številnih primerih žrtve izjemno hudih, travmatičnih in stresnih dogodkov, kar je raziskovala M. Guzelj (2016). Predvidevamo, da so se s svojimi stresnimi in bolečimi življenjskimi preizkušnjami nekateri v svojih pripovedovanjih poistovetili s travmatičnimi izkušnjami beguncev.

Zaključek

Glede na ugotovitve, ki jih prinaša opravljena raziskava ter tudi nekatere druge (Murray in Marx 2013; Štefančuk in Lenč 2013; Nedelcu 2013), ocenjujemo, da na stališča mladih do migracij bistveno vplivajo izobraževanje, mediji, družina in lastne izkušnje z migracijo ali migranti. Vlogo izobraževanja pri razvijanju pozitivnejših stališč, preseganju stereotipov in predsodkov ter pri uspešnejšem vključevanju priseljencev vidimo na več ravneh, in sicer v:

- vključevanju migracij v kurikule in izobraževanju učiteljev za poučevanje o migracijah;
- razvoju zavedanja o večkulturni družbi;
- medkulturnosti kot pedagoško-didaktičnem načelu, ki spodbuja razvoj enakopravnejšega odnosa do drugih kultur/etnij, pogled na drugačnega kot enakovrednega in ne deficitnega, takšno vodenje pedagoškega procesa, ki omogoča realnejši uspeh manjšinskih skupin, razvoj skupnostnih vrednot (Skubic Ermenc 2006, str. 153);
- sistemski podpori za uspešno vključevanje otrok priseljencev;
- razvoju medkulturnega dialoga v vzgojno-izobraževalnih institucijah;
- pripravi neformalnih izobraževalnih programov za migrante in večinsko družbo.

Mlajši odrasli so v raziskavi poudarili vlogo države, od katere pričakujejo večjo (finančno) podporo izobraževalnim programom, namenjenim priseljencem, ter povezovanju z večinsko družbo in vključevanju vanjo.

Nazadnje bi radi omenili tudi vlogo družine. Veliko predsodkov izvira iz zgodnjega otroštva, ko nastanejo primarne kategorizacije. Raziskave kažejo, da se osvojene klasifikacijske sheme težko spremenijo le pod vplivom dejstev (s kognitivnimi informacijami). Tako so na primer rasne predsodke odkrili že pri tri leta starih otrocih. »Družina kot primarna socializacijska institucija velja za bistven socializacijski model pri nastajanju predsodkov.« (Ule 1999, str. 174–175)

Opravljena raziskava pomembno prispeva k spoznanjem dozdašnjih raziskav, ki obravnavajo izjemno ranljive skupine mlajših odraslih (Knaflič 2002; Guzelj 2012, 2016). Spoznanja in ugotovitve, ki jih prinaša, so uporabni pri načrtovanju in izvajanju programa PUM-O. Vendar pa ima raziskava tudi svoje omejitve, ki kažejo na možnosti za nadaljevanje raziskovanja. Proučevanje bi lahko nadaljevali s tehniko opazovanja z udeležbo v daljšem obdobju, nato pa bi ponovno izvedli diskusijo v fokusni skupini. Raziskavo bi lahko izvedli tudi v drugih programih Projektnega učenja mlajših odraslih po Sloveniji, nova spoznanja pa bi lahko uporabili pri načrtovanju in izvajanju programa.

Literatura in viri

- Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Brown, R. (2010). *Prejudice: Its social psychology*. Malden: WileyBlackwell.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design*. London: Sage.
- Denzin, N. K. in Lincoln, Y. (ur.). (2015). *Qualitative Inquiry*. London: Sage.
- Edwards, R. in Holland, J. (2013). *What is Qualitative interviewing?* London: Bloomsbury.
- Guo, S. (ur.). (2013). *Transnational Migration and Lifelong Learning: Global Issues and Perspectives*. London, New York: Routledge.
- Guzelj, M. (2012). Travmatični in hujši stresni dogodki udeležencev programa PUM – projektnega učenja za mlajše odrasle. *Andragoška spoznanja*, 18, št. 4, str. 88–100.
- Guzelj, M. (2016). *Značilnosti udeležencev programa Projektno učenje za mlajše odrasle in intervencije relacijske družinske terapije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta.
- Hogg, M. in Vaughan, G. (2005). *Social Psychology (4. izdaja)*. London: Prentice – Hall.
- Kermc, A. (2016). *Pogledi udeležencev PUM-a na migracije*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Klinar, P. (1976). *Mednarodne migracije*. Maribor: Obzorja.
- Knaflič, L. (2002). Psihosocialna podoba udeležencev programa Projektno učenje za mlajše odrasle. V: A. Istenič Starčič (ur.). *Evalvacija socialnointegracijske vloge programa Projektno učenje za mlajše odrasle*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 84–118.
- Kožar Rosulnik, K. (2015). *Biografsko učenje žensk v kontekstu migracij*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Kožar Rosulnik, K., Milharčič Hladnik, M. in Ličen, N. (2016). Women's Narratives on Learning through Migration. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies*, št. 76, str. 29–47.
- Ličen, N., Lihtenvalner, K. in Podgornik, V. (2012). The non-formal education and migration of the Aeta, an indigenous tribe in the Philippines. *Anthropological notebooks*, 18, št. 3, str. 25–40.
- Lukšič Hacin, M. (1995). *Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Milharčič Hladnik, M. (2016). Doživljanje »begunske krize« skozi intervencijo v javni diskurz: mi kot Drugi v zgodovinski perspektivi slovenskega izseljenstva in integracijskih praks. *Ars&Humanitas*, 10, št. 2, str. 79–92.
- Moser, H. (2012). *Opening Doors to Adult Education to Migrants*. Gradec: Zebra.
- Murray, K. E. in Marx, D. M. (2013). Attitudes Toward Unauthorized Immigrants, Authorized Immigrants, and Refugees. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 19, št. 3, str. 332–341.
- Nastran Ule, M. (1999). *Predsodki in diskriminacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Nedelcu, D. E. (2013). Romanian young people's perception regarding the dynamics and effects of international migration in the globalization era. *Challenges of the Knowledge Society. Education and Sociology*, 9. izdaja. Bucharest: Nicolae Titulescu University Publishing House, str. 921–938.

- OLIP (The Ottawa Local Immigration Partnership) (2010). *Focus Groups with Immigrants Report*. Dostopno na: http://olip-plio.ca/knowledge-base/wp-content/uploads/2013/03/Final-Report_Focus-Groups-August-2010.pdf (pridobljeno 24. 3. 2017).
- Pajnik, M. in Bajt, V. (2009). Biografski narativni intervju: aplikacija na študije migracij. *Dve domovini/Two Homelands*, 30, str. 69–89.
- Rolfe, H. idr. (2013). *Migration and Productivity: Employers' Practices, Public Attitudes and Statistical Evidence*. Dostopno na: <http://www.niesr.ac.uk/sites/default/files/publications/Migration%20productivity%20final.pdf> (pridobljeno 24. 3. 2017).
- Sedmak, M. (2011). Kultura mešanosti: Družbeno in politično prepoznavanje socialne kategorije mešanih ljudi. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 21, št. 2, str. 261–274.
- Skubic Ermenc, K. (2006). Slovenska šola z druge strani. Ljubljana, *Sodobna pedagogika*, 57, posebna izdaja, str. 150–167.
- Štefančík, P. in Lenč, J. (2013). *Integration of young people with migration origin and their perception by autochthonous youth*. Dostopno na: <https://www.iuventu.sk/en/Vyskum-mladeze/Data-catalogue/2013/Integration-of-young-people-with-migration-origin-and-their-perception-by-autochthonous-youth.alej> (pridobljeno 4. 5. 2017).
- Ule, M. (2009). *Socialna psihologija: analitični pristop k življenju v družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Vrečer, N. (2010). Vocational Education and Training: Employment-related Mobility and Migration. *Dve domovini/Two Homelands*, 32, str. 121–137.
- Zavratnik Zimic, S. (2011). Sodobne migracije v mnenjih slovenske javnosti. *Dve domovini/Two Homelands*, 33, str. 55–71.
- Zelinska, M. (2013). Migration and Adult Education: Time, Place and Power. *Power and Education*, 5, št. 2, str. 120–136.
- Žitnik Serafin, J. (ur.). (2009). *Demografska, etnična in migracijska dinamika v Sloveniji in njen vpliv na slovensko vojsko*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Klara KOŽAR ROSULNIK, PhD, and Andreja KERMC

ATTITUDES OF YOUNG ADULTS TOWARD MIGRATION: THE CASE OF THE PUM-O PROGRAM

Abstract: In the following text, we present results from research that examined young adults' attitudes toward migration in the case of the non-formal education programme Project Learning of Young Adults (PUM-O). The purpose of our survey was to determine how young people think about migration, and who or what influences their thinking. We wanted to find out what they believe about migration, as well as their personal experiences, either with migrants or the migration process. We also wanted to know how they perceive the overall migration situation. Do they harbour stereotypes/prejudices about migrants and what possibilities do they see in terms of migrants' education? The analysis of data obtained using different data-collection techniques (participant observation, interviews, and discussions in a focus group) indicates that the participants involved in selected PUM-O programs in urban areas are well aware of the migration issue and are critical of the present migrant situation faced by refugees fleeing from conflicts in the Middle East. Although most participants had a positive view of migrants (in their

narratives, they said they identified with them), they also perceived migrants in a stereotypical manner through dichotomies/divisions, e.g., we/they, acceptable/unacceptable, and our/foreign. The findings also indicate that most information that participants have heard about migrants originates from the media, of which they also were quite critical. In the final part of the text, based on the research findings, we have provided some guidelines for developing a more positive attitude toward migration and migrants.

Keywords: migrants, non-formal education, stereotypes, prejudices, focus group

E-mail for correspondence: klara.kozar@gmail.com